

voorbeeld bij de voorbereiding van het onfeilbaarheidsdogma van 1870. Ondanks het feit dat de *Civiltà* geredigeerd werd in het Italiaans, was dit een factor die er voor zorgde dat het blad kon worden tot een 'weit über die Grenzen Italiens hinaus wirksamer mächtiger Werbetrager'³, een gids voor geestelijken en leken van ultramontaanse richting. In hoeverre bij alle opvattingen in het blad weergegeven de curie actief richtinggevend optrad, is niet steeds gemakkelijk te achterhalen; wel kan men aannemen dat dit bij campagnes van grotere omvang het geval is geweest. Als voorbeelden daarvan kunnen worden genoemd — behalve de boven aangeduide voorbereiding van het onfeilbaarheidsdogma — de niet aflatende artikelenstroom tegen het liberalisme en de liberale staat in het algemeen en de Italiaanse eenheidsstaat in het bijzonder, en de zeer opvallende antisemitische publikaties tijdens het laatste kwart van de negentiende eeuw.⁴

Wat heeft *La Civiltà Cattolica* over Nederland te vertellen? Op het eerste gezicht niet veel, zeker niet in vergelijking met de zeer overvloedige berichtgeving over landen als Italië, Frankrijk, Duitsland en België. De oogst lijkt L.J. Rogier's verzuchting te bevestigen dat het er alle schijn van heeft dat Nederland voor Rome nauwelijks meetelde. Rogier baseerde zich daarbij op Schmidlin, historiograaf van het pausdom na 1800, volgens wie men 'in de Vaticaanse bronnen eerst na naarstig zoeken een paar sprokkel bijeen kan krijgen, waarmee iets valt aan te vangen voor de reconstructie van de Nederlandse relaties tot het centrum van de kerk'.⁵ Men kan inderdaad moeilijk staande houden dat een kleine vijfhonderd bladzijden gewijd aan Nederlandse zaken op de ruim 160.000 die het tijdschrift beslaat over de periode 1850-1903 (einde van het pontificaat van Leo XIII), recht doen aan de betekenis van de Utrechtse kerkprovincie, tenzij men de maxime 'geen nieuws is goed nieuws' wil laten gelden. Er zijn ook andere verklaringen denkbaar.

De tweede helft van de negentiende eeuw wordt wat de Romeinse curie betreft gekarakteriseerd door een sterke binding tussen gees-

3. Aubert in Jedin, *Kirchengeschichte*, 488.

4. Vgl. R. Piperno, *L'Antisemitismo moderno. Antologia*, z.p. 1964, inleiding; in dit boek wordt ook een der meest beruchte artikelen afgedrukt: "Della questione giudaica in Europa" (96-145).

5. L.J. Rogier, "Op- en neergang van het integralisme", in: *Herdenken en herzien. Verzamelde opstellen*, Bilthoven 1974, 97.